

LIETUVOS STUDENTŲ EMIGRACINĖS NUOSTATOS IR JAS LEMIANTYS VEIKSNIAI

Gediminas Merkys, Viktorija Baršauskienė, Dalia Antinienė

Kauno technologijos universitetas, Kaunas, Lietuva

Gediminas Merkys. Profesorius socialinių mokslų (edukologijos) habilituotas daktaras. Kauno technologijos universiteto Sociologijos katedros vedėjas. Mokslinių tyrimų kryptis — socialinių tyrimų metodologija.

SANTRAUKA

Straipsnyje pateikti Lietuvos studentų emigracinių nuostatų empirinio tyrimo duomenys. Socialinės nuostatos tirtos naudojant uždaro tipo anoniminį klausimyną. Klausimynas sudarytas taip, kad jame išryškėtų studentų emigraciniai ketinimai (priklausomas kintamasis) ir kiti veiksniai, kurie hipotetiškai mastant gali turėti įtakos bei juos paaiškinti (nepriklausomų kintamųjų blokas). Iš viso apklausta 712 studentų. Tyrimas apima 5 šalies miestus, 9 universitetus, 2 kolegijas ir 2 aukštesniąsias mokyklas. Greta pagrindinės imties papildomai suformuota 290 respondentų „kontrastinė“ imtis, apimanti kitas amžiaus ir socialinio statuso grupes: nuo moksleivių ir brandaus amžiaus suaugusiųjų iki pagyvenusių asmenų, įskaitant politinius kalinius ir tremtinius.

Priklausomas kintamasis konkretizuotas 14 klausimų, iš kurių faktorių analizės būdu sudaryti trys psichometriniai indeksai. Nepriklausomas kintamasis konkretizuotas 571 klausimu. Iš šių klausimų daugiapakopės faktorių analizės būdu sudaryta nuo keliolikos iki keliasdešimties psichometrinių indeksų. Sutankintos priklausomojo ir nepriklausomojo kintamųjų struktūros vėliau statistiškai asocijuotos tarpusavyje, panaudojant įvairius metodus — koreliacinę, regresinę, dispersinę analizę ir kt.

Vertindami savo emigracinius ketinimus, studentai sąlygiškai linkę atstovauti racionaliam požiūri į šį reiškinį, o ne ekonomiškai motyvuotam „kosmopolitiniam“. Pastarajam linkę pritarti jaunesni ir atitinkamai mažiau išsilavinę studentai. Emigracinių ketinimų kontekste moterys linkusios užimti etnocentristinę, o vyrai sąlygiškai labiau linkę užimti ekonomiškai motyvuotą poziciją. Klasterinė analizė leido nustatyti du skirtingus (pagal emigracinius ketinimus) studentų tipus — „mobilųjį kosmopolitinį“ (paplitimas — apie 48,5%) ir „sėslųjį etnocentristinį“ (paplitimas — 51,5%). Paaiškėjo, kad studentų emigraciniai ketinimai teoriškai prasmingai ir statistiškai patikimai siejasi su įvairiais kintamaisiais, parodančiais studentų asmenybinius parametrus ir psichosocialinę situaciją.

Raktažodžiai: emigracinės nuostatos; kosmopolitinis, racionalus ir etnocentristinis požiūris į emigraciją.

IVADAS

Migracija — tai sudėtingas, daugiamačis socialinis procesas, atlikęs ir toliau atliekantis svarbų vaidmenį žmonijos vystymesi. Jis skatina tam tikrų įgūdžių mainus, plečia valstybių kultūrinį potencialą ir pan. Kita vertus, migracija tikslo šalyse gali kelti ekonominių, socialinių ir politinių sunkumų arba įtampų. Kilmės šalyse masinė migracija pavojinga dėl to, kad ji skatina populiacijos senėjimą „protų nutekėjimą“ ir pan.

Tarptautinės migracijos mastai vis labiau plečiasi, štai, pavyzdžiui, Šiaurės Amerikoje imigrantų skaičius per dešimtį metų išaugo 13 milijonų, Europoje — 8 milijonais žmonių (*International*

Migration Report, 2005). Tarptautinės Migracijos Organizacijos (TMO) duomenimis, prognozuojama, kad 2050 metais pasaulyje migrantų skaičius pasieks net 250 milijonų.

Per penkiolika nepriklausomybės metų Lietuvos gyventojų migracija į Vakarų šalis taip pat išaugo. 1999 m. iš Lietuvos emigravo 1369, 2001 m. — 7253, o 2003 m. — net 11032 šalies gyventojai (*Lietuvos statistikos metraštis*, 2001; *Tarptautinė migracija*, 2004). Tačiau tai tik oficialioji statistika, toli gražu neparodanti tikro emigracijos iš šalies vaizdo. Nelegalioji emigracija Lietuvoje nefiksuoja, bet spėjama, kad nuo 1990

metų, nepriklausomybės laikotarpiu, į Vakarų jau išvyko daugiau kaip 500 tūkstančių žmonių.

Migracija yra vienas iš socialinių reiškinių, į kurią galima pažvelgti iš filosofijos, demografijos, teisės, istorijos ir iš daugybės kitų mokslų pozicijų, todėl jos problemomis domisi įvairių sričių mokslininkai. Visgi, ko gero, pati universaliausia migracijos studijų prieiga — ekonominė. Šiuo požiūriu migracija suprantama kaip procesas, stimuliuojamas poreikio turėti pragyvenimo šaltinį, todėl ji yra susijusi su darbo rinka. Suprantama, ekonominė prieiga nėra vien tik ekonomikos mokslo prerogatyva. Šios migracijos aiškinimo prieigos laikosi daugybė autorių, kaip antai K. Marks, A. Smith, K. Teylor ir kt.

Pereinant prie Lietuvos realijų reikia pastebėti, kad šalies gyventojų emigracija dažnai siejama kaip tik su ekonominiais poreikiais. Ekonominiai migracijos motyvai nustatyti daugybe mokslinių tyrimų (Kuzmickaitė, 1994, 1996; Kazlauskienė, 2001 ir kt.). Apibendrintai Lietuvos emigrantai kartais netgi vadinami „ekonominiais migrantais“.

Statistiškai užfiksuota, kad iš Lietuvos išvyksta daugiausia asmenys iki 30 metų. Kaip rodo pasaulinė praktika, tai būdinga visoms migracijos formoms visose šalyse (Sipavičienė, Tureikytė, 2000). Jaunimas, palyginti su kitomis amžiaus grupėmis, yra kur kas mobilesnis: jauni žmonės nėra susaistyti šeimyninių, profesinių, finansinių ir kitų ryšių, todėl yra daug laisvesni rinktis gyvenamąją vietą (šalį). Be to, apsisprendę išvykti jie, lyginant su vyresniaisiais, turi daug daugiau galimybių natūralizuotis, integruotis naujoje kultūrinėje terpėje. Žmoniškųjų išteklių plėtotės požiūriu grėsminga tai, kad iš Lietuvos, demografinė prasme „pagyvenusių žmonių šalies“, masiškai emigruoja jauni žmonės. O ypač nerimą kelia, kad išvyksta intelektualiausiai jaunimo daliai priklausantys asmenys — studentai.

Taigi iš dalies galima kalbėti ir apie jaunimo intelektualinę emigraciją, kitaip vadinamą „protų nutekėjimu“¹. Plačiausiaja prasme intelektualine vadinama tokia emigracija, kai kilmės šalį palieka kvalifikuoti specialistai, dirbantys intelektinį, kūrybinį darbą arba potencialūs specialistai. Viena iš potencialių specialistų grupių ir yra studentija.

„Protų nutekėjimo“ problema pastaruosius tris dešimtmečius mokslo pasaulyje ypatingai domimasi. Užsienyje nuolatos leidžiama daugybė šio klausimo analizei skirtų darbų (Гохберг и др., 1994; Eckstein,

Weiss, 1997; Pellegrino, 2001 ir kt.). Lietuvoje „protų nutekėjimo“ problema taip pat aktuali (Stankūnienė, 1996; Kazlauskienė, 2001; Jucevičienė ir kt., 2002 ir kt.). Moksle yra susiklosčiusios dvi intelektualinės migracijos koncepcijos: pasikeitimo žiniomis (patirtimi) ir „protų švaistymo“. Pastarajam požiūriui atstovaujantys autoriai teigia, kad „protų nutekėjimas“ griauna šalies socialinę-ekonominę plėtrą, smukdo gyvenimo lygį (Bernstein, Shuval, 1996).

Su tuo, ko gero, privalu sutikti. Studentijos emigracija yra daugiamatis procesas, kuriame persipina visas mazgas skaudžių socialinių problemų: demografiniai nuostoliai, „protų nutekėjimas“ ir tautinio identiteto praradimas. Valstybė į kiekvieno Lietuvos studento išmokslinimą investuoja didžiules lėšas, bet dėl emigracijos savo investicijų dažnai netenka. Kartais manoma, kad užsienyje įgiję kvalifikaciją, suformavę socialinį tinklą ir susikūrę ekonominį pamatą išvykusieji sugrįš. Lietuva jau penkiolika metų nepriklausoma valstybė, bet re-emigracijos tendencijos kol kas nėra pastebimos. Priešingai, spartėjančių globalizacijos ir eurointegracijos procesų kontekste pagrįstai galima tikėtis dar didesnio emigracijos protrūkio. Todėl šiuo metu verta kalbėti ne apie pozityvius emigracijos aspektus, bet apie žalą tiek kiekvienam išvykstančiajam atskirai, tiek Lietuvai apskritai. Taigi jaunų žmonių masinę emigraciją, ko gero, galėtume traktuoti kaip akivaizdžiai negatyvų socialinį reiškinį, kuriuo privalu domėtis.

Psichosocialinius fenomenus, tarp jų ir emigracines nuostatas, kaip žinoma, galima tirti remiantis arba *Etic*, arba *Emic*² metodologine koncepcija (Thomas, 1993; Matsumoto, 2000). Nė viena iš jų moksle nėra įgijusi ryškesnės persvaros. Visgi, kalbant apie emigracinius ketinimus, privalu rinktis *Emic* koncepciją, leidžiančią atskleisti šių nuostatų kultūrinį specifiškumą. Žvelgiant iš šios metodologinės koncepcijos pozicijos, statistiniai dėsningumai ir teoriniai apibendrinimai, nustatyti kitose šalyse bei kultūrose, negali būti automatiškai perkeltami Lietuvos gyventojams. Todėl labai svarbūs dabartines Lietuvos realijas atitinkantys tyrimai, kurie galėtų padėti atskleisti kultūriškai specifišką emigracinių nuostatų fenomeno raišką šalyje.

Tyrimo tikslas — atlikti masinį atrankinį Lietuvos studentų populiacijos socialinių nuosta-

1 „Proto nutekėjimo“ (*brain drain*) sąvoka pirmą kartą pavartota 1962 m., aprašant Didžiosios Britanijos mokslininkų, inžinierių ir technikų emigraciją į JAV.

2 *Etic* metodologinė koncepcija teigia, kad psichosocialiniai fenomenai yra universalūs, jie gali būti aptikti, ištirti ir tarpusavyje palyginami vieninga metodologija. *Emic* metodologinė koncepcija laikosi priešingos pozicijos: psichosocialiniai fenomenai anaipol nėra universalūs, sunkiai pasiduoda tarpkultūriniam apibendrinimui ir yra kultūriškai specifiški.

tų apklausos tyrimą, kuriuo būtų: a) išnagrinėtas studentų emigracinių nuostatų turinys ir raiškos ypatumai; b) atskleisti šias nuostatas lemiantys įvairūs psichosocialiniai veiksniai.

Tyrimo klausimai ir uždaviniai.

1. *Klausimas.* Kokie konkretūs rodikliai nusako studentų emigracinių nuostatų turinį? Kokia yra Lietuvos studentų emigracinių nuostatų raiška, kaip stipriai šios nuostatos išreikštos pagal atskirus rodiklius? Šių klausimų sprendimas implikuoja porą konkrečių mokslinių uždavinių: 1) parengti socialinių nuostatų ir nuomonių klausimyną, matuojantį įvairias emigracinių nuostatų dimensijas; 2) atlikti Lietuvos studentų populiacijos masinę apklausą ir statistinius duomenų skaičiavimus.
2. *Klausimas.* Kokie psichosocialiniai veiksniai (lytiškumas, tautybė, vietovė, amžius, kultūrinis kapitalas, vertybinės orientacijos, socialinės fobijos, socialinis tinklas, politinės ir religinės nuostatos, buvimo užsienyje patirtis, edukacinė biografija, profesinės aspiracijos, autokoncepcija ir kt.) lemia studentų emigracines nuostatas *in corpore* ir pagal atskiras dimensijas? Kurie veiksniai daro įtaką, o kurie visai nesusiję? Šių klausimų sprendimas taip pat apima kelių konkrečių tyrimo uždavinių realizavimą: 1) parengti atitinkamus socialinių nuostatų ir biografinius klausimynus; 2) remiantis šiais klausimynais, atlikti studentų populiacijos analizę.

TYRIMO ORGANIZAVIMAS IR METODAI

Tyrimo dalyviai. Emigracinių nuostatų tyrimo rezultatai gauti apklausus studijuojantį jaunimą. Apklausti kai kurių universitetų (Vilniaus pedagoginio, Klaipėdos, Vytauto Didžiojo, Kauno technologijos universiteto, Aukštosios vadybos mokyklos (ISM), VU Kauno humanitarinio fakulteto, Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos, KTU Panevėžio fakulteto), kolegijų (Vakarų Lietuvos verslo, Marijampolės kolegijos) ir aukštesniųjų mokyklų (Panevėžio Domaševičiaus medicinos mokyklos, Kauno politechnikumo) studentai, besimokantys įvairiuose Lietuvos regionuose. Renkantis lizdus atsižvelgta ne tik į geografinį, bet ir į daugybę kitų veiksnių, pavyzdžiui, studijų kryptį, universiteto prestižą ir pan. Pagrindinė tiriamųjų imtis sudaryta iš 78% universitetų, 14% aukštesniųjų ir 8% kolegijų studentų (atitinkamai Lietuvos universitetuose studijuoja 72%, aukštesniosiose mokyklose 21% ir

kolegijose 7% studentų). Norint duomenis palyginti ir užtikrinti geresnę požymių statistinę sklaidą, į imtį įtrauktos kontrolinės-kontrastinės grupės: vyresniųjų vidurinių mokyklų ir gimnazijų moksleivių, jaunų bedarbių, politinių kalinių ir tremtinių, vyresnių nei 40 metų amžiaus asmenų grupės. Iš viso apklausti 1002 respondentai, iš jų 71% (n = 712) studijuojantis jaunimas. Šios imties (studentų) pagrindinės demografinės charakteristikos yra tokios: vyrų — 39,6%, moterų — 60,4%, amžius svyruoja nuo 18 iki 29 metų (*Mean* = 21,8 m.; *SD* = 4,84 m.).

Užduotis ir tyrimo eiga. Empirinis Lietuvos akademinio jaunimo emigracinių nuostatų tyrimas atliktas naudojant originalų uždaro tipo anoniminį klausimyną, į kurį buvo prašoma atsakyti raštu. Klausimynas sudarytas taip, kad jame išryškėtų emigracinės nuostatos (priklausomas kintamasis) ir kiti veiksniai, kurie hipotetiškai mastant gali paveikti jas ir paaiškinti (nepriklausomų kintamųjų blokas).

Kompleksinis klausimynas sudarytas iš kelių dalių. Pirmoje dalyje norima išsiaiškinti socialines-demografines tiriamųjų charakteristikas: amžių, lytį, šeimyninę padėtį, tautybę, tėvų ir partnerio tautybę, kalbą, kuri vartojama buityje, socialinį-ekonominį statusą. Antroje mėginama atskleisti jaunimo emigracines nuostatas ir jų struktūrą. Abi dalys sudaro A klausimyną, kuris pateiktas respondentams per pirmą tyrimo seriją. Trečia klausimyno dalis skirta nepriklausomiems kintamiesiems išryškinti. Ši klausimyno dalis, sąlygiškai pavadinta klausimynu B, sudaryta iš 13 skalių: gyvenimo ne Lietuvoje patirties, patirties su kitataučiais, religinių ir politinių nuostatų, socialinių fobių, vertybinių orientacijų, autokoncepcijos, socialinio tinklo, sveikatos, neurotizmo ir kitų. B klausimynu tiriamieji apklausti per antrą tyrimo seriją. Vėliau apklausos duomenys gauti abiem klausimynais buvo susieti į bendrą statistinę matricą.

Konstruojant matavimo instrumentą, pasirinkta psichometrinė apklausos prieiga. Tai reiškia, kad respondentai neprašomi turi patvirtinti faktus, bet jų nuostatos atskleidžiamos netiesiogiai, iš eilės dažnai nenuosekliai pateikiamų teiginių. Šių teiginių arba testo žingsnių pagrindu vėliau parengtos skalės. Iš viso kompleksinė anketa sudaryta iš 605 testo žingsnių. Rengiant visumą, pasirinkti keli atsakymo formatai, tačiau dažniausiai tiriamieji prašomi pasirinkti atsakymo variantus penkių pakopų Likerto skalėje nuo „visiškai sutinku“ iki „visiškai nesutinku“.

REZULTATAI

Pirma tyrimo dalis orientuota į priklausomojo kintamojo — emigracinių nuostatų, jų dimensijų ir kintamųjų atskleidimą, antrą — į ryšių tarp emigracinių nuostatų ir nepriklausomų kintamųjų, t. y. psichosocialinių veiksnių išsiaiškinimą.

Tiriamiesiems pateikta grupė pirminių teiginių (14 *Items*), parodančių gana plačią požiūrių į emigraciją skalę. Teiginiai, sutankinti faktorių analizės būdu, atskleidžia emigracinių nuostatų konstrukto struktūrą, kuri yra parodyta lentelėje. Faktorių patikimumo būdu išskirtos trys Lietuvos studentų nuostatų dimensijos ir atitinkamai subskalės: „racionalus“, „etnocentristinis“ ir „ekonomiškai motyvuotas (kosmopolitinis)“ požiūris į emigraciją.

Tiek atsakymų į pavienius klausimus struktūra, tiek apibendrinti skalių parodymai liudija ganėtinai aiškias tendencijas. Matyti, kad studijuojančio jaunimo populiacijoje dominuoja „racionalus“ požiūris į emigraciją (vidutinis pritarimas — 75,2%). „Racionaliu“ požiūriu pavadintas ekstrahuotas faktorius, susidedantis iš tokių teiginių kaip: *Aš norėčiau gyventi užsienyje, jei būčiau tikras, kad gausiu ten norimą išsimokslinimą ir darbą; Palikčiau Lietuvą tik tada, jeigu užsienyje manęs lauktų įdomi veikla, mylimas žmogus ir pan.*

Vidutinis pritarimas „etnocentristinį“ ir „kosmopolitinį“ požiūrį į emigraciją rodantiems teiginiais yra daug mažesnis. Vis dėlto „etnocentristiniam“ požiūriui pritariančių yra šiek tiek daugiau — 46,5%. Šiai nuomonei atstovauja asmenys, kurie nenorėtų išvykti iš Tėvynės, nes *užsienyje ilgai neištvėrtų, nes jiems sunku įsivaizduoti savo gyvenimą be Lietuvos ir pan.* Kiek mažesnis pritarimo reitingas „ekonomiškai motyvuotam (kosmopolitiniam)“ požiūriui į emigraciją — 44,2%. Šie asmenys svajoja apie gyvenimą Vakaruose ir yra pasiryžę ten vykti bet kokiomis sąlygomis: legaliomis, nelegaliomis ar net kriminalinėmis (*Aš sutikčiau vykti užsidirbti į kitą šalį bet kokiomis sąlygomis, net rizikuodamas sveikata, o gal net gyvybe*).

Taikant klasterinę analizę, gauti tiriamosios imties statistiniai tipai, susiklostę pagal emigracines nuostatas. Statistiniai tipai parodyti paveiksle.

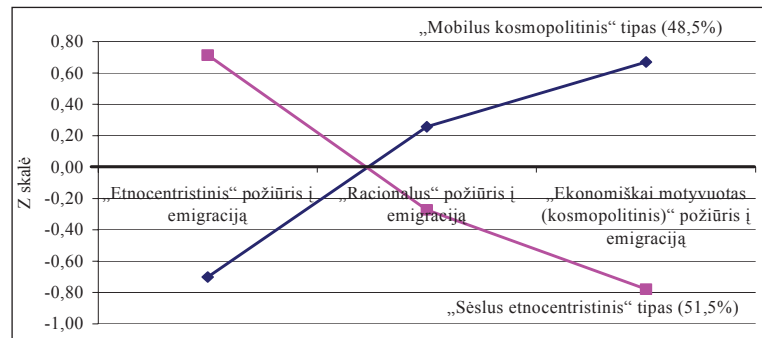
Parinktas dviejų klasterių (grupių) modelis. Paaaiškėjo, kad pagal šį modelį, egzistuoja dvi apylygės (pirmos grupės $n = 331$, antros — $n = 351$), tačiau ganėtinai skirtingos požiūrių į emigraciją studentų grupės. Pirmą grupę sąlygiškai pavadinta „mobilaus kosmopolitinio“ tipo grupe, yra menko „etnocentrizmo“, bet aukšto „ekonomiškai motyvuoto (kosmopolitinio)“ ir „racionalaus“ požiūrio į emigraciją. Šiai grupei priklausantys asmenys nėra akylai susi-

Skalės (indekso) pavadinimas	Skalėje apibendrinti teiginiai	i / tt	L	%
„Racionalus“ požiūris	<ul style="list-style-type: none"> ● Palikčiau Lietuvą tik tada, jeigu užsienyje manęs lauktų įdomi veikla, mylimas žmogus ir pan. (Me = 2,81; SD = 1,28). ● Aš norėčiau gyventi užsienyje, jeigu būčiau tikras, kad gausiu ten norimą išsimokslinimą ir darbą (Me = 3,30; SD = 1,11). 		0,81	24,2
„Ekonomiškai motyvuotas (kosmopolitinis)“ požiūris $\alpha = 0,77$ 0,33 0,11—0,71	<ul style="list-style-type: none"> ● Dėl gero atlyginimo sutikčiau nelegaliai dirbti užsienyje (Me = 2,77; SD = 1,43). ● Aš sutikčiau dirbti sunkiausią darbą užsienyje vardan geresnės savo ir savo vaikų ateities (Me = 2,69; SD = 1,29). ● Jeigu tik atsirastų galimybė, maučiau iš Lietuvos visam laikui (Me = 1,78; SD = 1,47). ● Aš sutikčiau vykti užsidirbti į kitą šalį bet kokiomis sąlygomis net rizikuodamas sveikata, o gal ir gyvybe (Me = 0,66; SD = 1,03). ● „Žalioji korta“ — didžiausia mano svajonė (Me = 1,66; SD = 1,43). ● Aš dažnai pamąstau, kad reikėtų dingti iš Lietuvos (Me = 2,28; SD = 1,44). ● Aš manau, kad daugelis žmonių tik ir laukia kada atsivers Europos Sąjungos sienos (Me = 2,83; SD = 1,12). 	0,53 0,46 0,63 0,38 0,60 0,67 0,27	0,74 0,71 0,70 0,64 0,62 0,57 0,36	22,1
„Etnocentristinis“ požiūris $\alpha = 0,76$ 0,45 0,28—0,73	<ul style="list-style-type: none"> ● Man būtų sunku visam laikui išvykti iš Lietuvos. Užsienyje aš ilgai neištvėrčiau (Me = 2,19; SD = 1,26). ● Man sunku įsivaizduoti savo gyvenimą be Lietuvos (Me = 2,10; SD = 1,31). ● Jei tik atsirastų galimybė, maučiau iš Lietuvos visam laikui (Me = 2,22; SD = 1,47). ● Aš manau, kad daugelis žmonių paklajos po pasaulį ir sugrįš į Lietuvą (Me = 2,26; SD = 1,18). 	0,69 0,69 0,59 0,33	0,84 0,84 0,70 0,55	10,2

Lentelė. Emigracinių nuostatų skalė

Pastaba. Lentelėje pateikti statistiniai rodikliai: 1) *Kronbacho alfa* koeficiento reikšmės; 2) vidutinė interkoreliacija tarp testo žingsnių, minimali ir maksimali koreliacija; 3) i / tt — skiriamoji geba; 4) L — faktorių svoris; 5) faktorių modelio bendroji paaiškinta sklaida.

Pav. Studentų statistiniai tipai, susiklostantys pagal „etnocentristinį“, „racionalų“ ir „ekonomiškai motyvuotą (kosmopolitinį)“ požiūrį į emigraciją

saistę su aplinka, jie socialiai adaptyvūs, gyvenimą vertina daugiau remdamiesi „ekonominiais“, o ne dvasiniais kriterijais. Antros grupės asmenų, priešingai negu pirmos — stipriai išreikštos „etnocentristinio“ ir „racionalaus“, bet silpnai „ekonomiškai motyvuoto (kosmopolitinio)“ požiūrio į emigraciją tendencijos. Ši grupė sąlygiškai pavadinta „sėsliais etnocentristais“. Kaip matyti, abiejų grupių asmenys racionaliai vertina emigracijos galimybes.

Tyrimu nustatyta, kad „etnocentristinis“ požiūris į emigraciją statistiškai asocijuojasi su asmens socialiniu tinklu užsienyje. Studentų ryšiams užsienyje atskleisti tiriamieji buvo klausiami apie draugus, gimines, gyvenančius už Lietuvos ribų, ir apie bendravimo su jais intensyvumą. Gauta Pirono koreliacijos koeficiento reikšmė $r = -0,13$ ($p = 0,000$). Vadinasi, išryškėja tendencija, kad „etnocentristinis“ požiūris į emigraciją mažėja tada, kai asmuo turi daugiau draugų, giminių užsienyje ir kai su jais palaiko artimesnius ryšius.

REZULTATŲ APTARIMAS

Tradiciskai migracija moderniam pasaulyje vyksta iš neturtingų kraštų į turtingus, iš Rytų į Vakarų, iš Pietų į Šiaurę. Tiriamieji buvo prašomi nurodyti žemėlapyje vietas, į kurias jie norėtų vykti. Gautas pageidaujimų emigruoti šalių reitingas. Potencialiausia emigracijos šalis — Jungtinės Amerikos Valstijos (51,2%), kitos lyderės reitingų lentelėse — Italija (27,9%), Australija (24,9%), Didžioji Britanija (22,0%), Prancūzija (19,6%), Vokietija (12,8%), Ispanija (12,3%), Švedija (11,9%). Kaip matyti, šiose šalyse aukštas ekonominis išsivystymas. Taigi apibendrinti potencialių emigracijos kryptų duomenys pasaulinei praktikai neprieštarauja. Daugiausia norinčių emigruoti į anglakalbes (JAV, Australiją, Didžiąją Britaniją, Naująją Zelandiją ir kt.) ir Vakarų Europos, mažiausia — į buvusio Rytų bloko (Rusiją, Kazachstaną, Estiją ir kt.), taip pat egzotiškas (Alžyrą, Filipinus, Čadą ir kt.) šalis. Tai yra tik dar vienas patvirtinimas to

fakto, kad žmonės linkę migruoti iš mažiau turtingų į turtingesnius kraštus, ieškodami darbo, didesnio atlygio, siekdami geresnio išsimokslinimo ir pan.

Lyginant šį emigracinių nuostatų tyrimą su anksčiau Lietuvoje atliktais (Kuzmickaitė, 1994, 1996; Matonytė, 2001), galima išvelgti tam tikrų skirtumų. Padidėjo asmenų, norinčių išvykti iš Lietuvos visam laikui, skaičius. 1994 m. duomenimis, nuolatos gyventi užsienyje norėjo 15%, 1996 m. — 7%, o šio tyrimo duomenimis — jau apie 30% apklaustųjų. Šiek tiek pasikeitė potencialios emigracijos kryptys. Geidžiamiausia šalimi liko Jungtinės Amerikos Valstijos, bet Vokietiją, kuri anksčiau konkuravo su JAV, šio tyrimo metu pasirinko tik 12,8% apklaustųjų, tuo tarpu 1994 m. tokių buvo 25%, o 1996 m. — 32%. Lietuvos elito tyrimas (2001 m.) parodė, kad daugelis iš jų labiausiai (40%) norėtų gyventi Vokietijoje ir šiek tiek mažiau (33%) — JAV (Matonytė, 2001). Sumažėjo norinčiųjų vykti į Skandinavijos šalis. Lietuvos gyventojai tradiciškai simpatizuoja gana plačiai reklamuojamam Tibetui. Visgi pasirodė, kad pasirinkimą iš esmės lemia ne ideologija ar gyvenimo būdas (Tibeto nepasirinko nė vienas tiriamasis), o kokybė. Taigi šio tyrimo metu, kaip ir kitų, pastebėtas stabilus ekonominis emigracijos motyvas.

Siekta išsiaiškinti, kaip studentų emigracinės nuostatos susijusios su jų socialiniu-ekonominiu statusu. Tuo tikslu tiriamieji buvo prašomi anketoje nurodyti savo asmenines ir šeimos vidutines mėnesines pajamas. Paaiškėjo, kad šeimos pajamų dydis asmens emigracinėms nuostatomis įtakos neturi. Tačiau asmeninių pajamų dydis su emigracinėmis nuostatomis statistiškai susijęs. Kuo mažesnės asmeninės pajamos, tuo labiau išreikštas ekonomiškai motyvuotas „kosmopolitinis“ požiūris į emigraciją. Pirono koreliacijos koeficientas $r = -0,189$ ($p = 0,000$). Taikant χ^2 kriterijų, gauta šio rodiklio reikšmė lygi 24,674 ($p = 0,000$). Kuo didesnės asmeninės pajamos, tuo didesnė „etnocentristinio“ požiūrio į emigraciją tendencija ($r = 0,155$; $p = 0,000$). Taikant χ^2 kriterijų nustatyta: $\chi^2 = 20,135$; $p = 0,000$. Šios hipotezės

tikrintos taip pat ir naudojant vienfaktorinės analizės modelį. Abiem atvejais gauta, kad daroma išvada yra statistiškai patikima ($p = 0,000$). Tai, kad šeimos pajamos jaunuolių emigracinėms nuostatomis įtakos nedaro, bet jas paveikia asmeninių pajamų dydis, gali būti paaiškinama kaip tam tikra emancipacijos arba modernizacijos išdava. Kiekviena šeima daugiau ar mažiau remia studijuojantį jaunuolį, tačiau dažniausiai ši parama teikiama mokslui, sveikatos priežiūrai, mitybai bei panašioms reikmėms, bet ne jauno žmogaus įgeidžių pramogoms, savitam gyvenimo stiliui ir pan. tenkinimui.

Palyginus, kaip skiriasi vyrų ir moterų emigracinės nuostatos pagal asmenines pajamas, gauta, kad vyrų ekonominės migracijos nuostatos išreikštos stipriau negu moterų. Hipotezė buvo tikrinta naudojant t testą, taikomą nepriklausomoms imtims ($t = 4,001$; $p = 0,000$).

Pastebėta ir daugiau bendrų tendencijų. Pavyzdžiui, didėjant tiriamųjų amžiui silpnėja ekonomiškai motyvuotas „kosmopolitinis“ požiūris į emigraciją; vedę (ištekėjusios) labiau laikosi sėslios, etnocentristinės pozicijos; labiausiai išvykti iš šalies norėtų didžiųjų miestų, mažiausiai — sostinės gyventojai; „etnocentristiškiausiai“ apie emigraciją mano studentai, kilę iš vietovių, kuriose lietuviai pagal tautinę sudėtį sudaro 90—95% gyventojų, o „kosmopolitiškiausiai“ — užaugę vietovėse, kur lietuvių yra tarp 70—90%.

Dar vienas tyrimo tikslas — apčiuopti jaunimo emigracinių nuostatų ir kai kurių psichosocialinių charakteristikų statistines sąsajas. Tyrimo nepriklausomi kintamieji, t. y. psichosocialiniai veiksniai sudaro du blokus: pirma, įvairios pasaulėžiūrinės nuostatos, tokios kaip požiūris į kitataučius, integracinės, religinės, tautinės bei politinės; antra, asmens vidinės psichologinės būsenos, t. y. socialinės fobijos, darbinės raidos aspiracijos, autokoncepcija, nepalanki psichologinė būsena, taip pat vertybinės orientacijos. Nepriklausomojo kintamojo skalių struktūrai atskleisti iš viso panaudotas 571 testo žingsnis. Kadangi tyrimas labai platus, tai straipsnyje pristatyti visus gautus rezultatus problemiška. Plačiau susipažinti su tyrimo duomenimis galima ataskaitoje Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui.

IŠVADOS

1. Psichometrinio tyrimu, taikant faktorių patikimumą, išskirti trys Lietuvos studentų emigracinių ketinimų nuostatų rodikliai: 1) „Racionalus

požiūris“; tipinis subskalės teiginys — *Palikčiau Lietuvą tik tada, jei užsienyje manęs lauktų įdomi veikla, mylimas žmogus ir pan.* Vidutinis pritarimas tokio pobūdžio teiginiams siekia 75,2%.

- 2) „Etnocentristinis požiūris“; tipinis subskalės teiginys — *Man būtų sunku visam laikui išvykti iš Lietuvos...* Vidutinis pritarimas tokio pobūdžio teiginiams siekia 46,5%. 3) „Ekonomiškai motyvuotas (kosmopolitinis) požiūris“; tipiniai subskalės teiginiai — *Žalioji korta — didžiausia mano svajonė* arba *Dėl gero atlyginimo aš sutikčiau nelegaliai dirbti užsienyje.* Vidutinis pritarimas tokio pobūdžio teiginiams siekia 44,2%.
2. Klasterinės analizės būdu buvo rasti du Lietuvos studentų statistiniai tipai, susiklostantys pagal emigracinių nuostatų raišką: 1) „Etnocentristiškai nusiteikęs (sėslus)“ tipas, kurio santykinis paplitimas šalies studentų populiacijoje siekia apie 51,5%. 2) „Ekonomiškai motyvuotas, kosmopolitiškai nusiteikęs (mobilus)“ tipas, kurio santykinis paplitimas šalies studentų populiacijoje siekia apie 48,5%.
3. Lietuvos studentų emigracines nuostatas ir emigracinius ketinimus sistemingai paveikia socialiniai-demografiniai kintamieji. Nustatytas poveikumas daugeliu atvejų teoriškai prasmingas ir statistiškai patikimas. Moterys, vertindamos savo galimus emigracinius ketinimus, labiau išreiškia „etnocentristinį“ požiūrį, vyrai šiuo požiūriu sąlygiškai stipriau išreiškia „ekonomiškai motyvuotą (kosmopolitinį)“ požiūrį; atitinkamai vedę studentai linkę atstovauti „etnocentristinėms“ pažiūroms, o nevedę — „ekonomiškai motyvuotoms (kosmopolitinėms)“. Simptomiška, kad pastarąjį požiūrį sąlygiškai stipriau išreiškia jaunesni ir mažiau išsilavinę studentai.
4. Lietuvos akademinio jaunimo emigracines nuostatas ir emigracinius ketinimus sistemingai paveikia asmens bei jo psichosocialinės situacijos charakteristikos (tautinis identitetas; vertybės; autokoncepcija; domėjimasis politika; samprata apie krašto gerovę; savo profesinės perspektyvos vertinimas; išgyvenamos socialinės fobijos; savo sveikatos būklės vertinimas; intymaus gyvenimo vertinimas; požiūris į studijas ir darbą; kai kurie socialinio tinklo parametrai ir kt.). Minėti sąryšiai yra: a) statistiškai reikšmingi; b) teoriškai prasmingai interpretuojami.

Padėka. Autoriai nuoširdžiai dėkoja Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui, finansavusiam šį tyrimą.

LITERATŪRA

- Bernstein, J. H., Shuval, J. T. (1996). Occupational Continuity and Change Among Immigrant Physicians from the Former Soviet Union in Israel. *International Migration*, 33, 3—25.
- Eckstein, Z., Weiss, Y. (1997). *The Absorption of Highly Skilled Immigrants: Israel 1990—1995* [S. I.], 6—7. *International Migration Report*. (2005). New York: United Nations Publication.
- Jucevičienė, P., Jucevičius, G., Viržintaitė, R. (2000). „Protų nutekėjimo“ reiškinys ir jo atspindžio Lietuvos intelektualiniame kapitale bruožai: žvalgomas tyrimas (Tyrimas atliktas KTU Edukologijos institute Lietuvos Mokslo tarybos užsakymu).
- Kazlauskienė, A. (2001). Ekonominės migracijos raida Europoje ir Lietuvoje. *Sociologija: praeitis, dabartis, perspektyvos*. Kaunas: Technologija.
- Kuzmickaitė, L. (1994). Lietuvių teritorinio identiteto empiriniai tyrimai. *Sociologija Lietuvoje: praeitis ir dabartis*. Kaunas: Technologija.
- Kuzmickaitė, L. (1996). Migraciniai procesai ir paribio gyventojų nuostatos išvykti iš Lietuvos. R. Grigas (Red.), *Paribio Lietuva*. Vilnius: Rosma.
- Lietuvos statistikos metraštis*. (2001). Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės.
- Matonytė, I. (2001). *Posovietinio elito labirintai*. Vilnius: Knygiai.
- Matsumoto, D. (2000). *Culture and Psychology: People Around the World*. New York: Wadsworth.
- Pellegrino A. (2001). Trends in Latin American Skilled Migration: “Brain drain” or “brain exchange”. *International Migration*, 39 (5), 111—132.
- Sipavičienė, A., Tureikytė, D. (2000). *Nelegali migracija Lietuvoje: retrospektyva ir šių dienų problemos*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Stankūnienė, V. (1996). Mobility of Scientists in Lithuania: Causes and Strategies of Behavior. *Changes of Identity in Modern Lithuania*. Vilnius: LFSI, Goteburgo universitetas. P. 336—354.
- Tarptautinė migracija. (2004). Prieiga per internetą: <http://www.std.lt/Statistika/Gyventojai/Migracija.htm>
- Thomas, A. (1993). *Kulturvergleichende Psychologie: Eine Einführung*. Göttingen: Hogrefe.
- Гохберг, Л., Миндели, Л., Некипелова, Е. (1994). Эмиграция учёных: проблемы и реальные оценки. А. Азраэль (Ред.), *Миграция специалистов России: причины, последствия, оценки*. Москва: ИИП РАН, RAND США. С. 13—18.

EMIGRATIONAL ATTITUDES OF LITHUANIAN STUDENTS AND THE FACTORS INFLUENCING THEM

Gediminas Merkys, Viktorija Baršauskienė, Dalia Antinienė
Kaunas University of Technology, Kaunas, Lithuania

ABSTRACT

This report reveals the empirical research data of the attitudes of Lithuanian students concerning emigration. Social attitudes were analysed by employing a closed type anonymous questionnaire. The questionnaire was constructed in such a way that it could reflect emigrational attitudes of the students (dependent variable), as well as other factors, which, thinking hypothetically, can have an influence on the intentions to emigrate and can be a clue to explain them (the block of independent variables). 712 students were questioned. The research was done in five cities of the country, in 9 universities, 2 colleges and 2 higher schools. Alongside with the main group there was an additional group of 290 respondents, the so called “contrasting” respondents, comprising different age and social status groups, starting from schoolchildren and adults of more advanced age till elderly people, including political prisoners and those who lived in exile.

The dependent variable was revealed with the help of 14 questions, from which, by means of factor analysis, three psychometric indexes were comprised. The independent variable was made concrete with the help of 571 questions. From them, by means of multilevel factor analysis, psychometric indexes were made. Later on combined structures of dependent and independent variables were associated together statistically, by employing various methods — correlative analysis, regressive analysis, dispersive analysis etc.

While evaluating their intentions to emigrate, the students tend to represent a rational attitude to this phenomenon, but not an economically motivated “cosmopolitan” viewpoint. Younger and less educated students tend to agree with the latter view. In the context of emigrational intentions women are prone to take an ethnocentric position, while men choose an economically motivated one. Due to cluster analysis two different student types (concerning emigrational intentions) were discovered — “the mobile cosmopolitan” (spread about 48.5%) and “settled ethnocentric” (spread about 51.5%). It became clear that emigrational intentions of students theoretically meaningfully and statistically reliably are connected with various variables, that reflect students’ personality parameters and their psychological status.

Keywords: emigrational attitudes (attitudes concerning emigration), cosmopolitan, rational and ethnocentric attitudes to emigration.

Gauta 2006 m. vasario 10 d.
Received on February 10, 2006

Priimta 2006 m. gegužės 25 d.
Accepted on May 25, 2006

Dalia Antinienė
Kauno technologijos universitetas
(Kaunas University of Technology)
K. Donelaičio g. 20, LT-44239 Kaunas
Lietuva (Lithuania)
Tel +370 37 771174
E-mail daliaan@takas.lt